

اشتراک منابع و استفاده از بریل برای نابینایان در کشورهای در حال رشد

تاج الملوک ارجمند^۱

چکیده: از طریق اشتراک در منابع می‌توان نابینایان را قادر به استفاده از شکل‌های ویژه مواد کرد. امانت بین کتابخانه‌ای و هماهنگی تولیدات به منظور جلوگیری از هدررفتن منابع شیوه‌های مؤثر برای نیل به این مهم به حساب می‌آیند. فهرست‌نویسی منابع، تهیه فهرستگان، هماهنگ کردن تولیدات، رعایت قوانین حق مؤلف، و امانت بین‌المللی منابع، از عوامل موفقیت این طرح به‌شمار می‌آیند. با توجه به این مسئله که بهره‌مندی از مهارت‌های خواندن برای نابینایان بدون دستیابی مستقیم به مواد خواندنی چاپی اعم از بریل و چاپ درشت بسیار مشکل است، برای اینکه نابینایان بتوانند حداقل به زبان اول خود سواد بیاموزند باید در زمینه تهیه منابع به بریل و چاپ درشت به زبان‌های بومی آنها تلاش کرد.

مقدمه

منظور از اشتراک منابع شیوه‌های مختلفی است که بتوان نابینایان را از طریق امانت بین کتابخانه‌ای و هماهنگی تولیدات به منظور جلوگیری از هدررفتن منابع، و مبادله اطلاعات و دانش برای اطمینان از بکارگیری مؤثر منابع، قادر به استفاده از شکل‌های ویژه مواد کرد. اولین قدم در اجرای چنین طرحی مشخص کردن مجموعه‌های مختلف مواد (بریل، گویا و غیره) در کشور است. در کشورهایی که کتابخانه‌ای برای خدمت به نابینایان وجود ندارد، چندین سازمان برای رساندن اطلاعات به این گروه خدمت می‌کنند، این سازمانها در اندازه‌های متفاوت

۱. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، کارشناس پژوهشی کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

مواد بریل و گویا در اختیار دارند. در واقع، اگر بخواهیم نابینایان را قادر به استفاده از اطلاعات کنیم، باید منابع موجود را حتی الامکان به کار گیریم، و این سخت‌ترین مانعی است که باید بر آن فائق آمد. همکاری و هماهنگی در خدمات حتی در کشورهایی با نظام‌های اطلاع‌رسانی قوی نیز چندان آسان صورت نمی‌گیرد.

شکل عادی مواد

۱. بریل. مشکل به‌کارگیری بریل در مقیاس جهانی، نداشتن مجوز برای اختصار و ادغام کدهای بریل در برخی زبانهاست. بنابراین، تهیه بریل ملی برای اطمینان از اینکه تولیدات و آموزش بریل در هر کشور از قوانینی یکسان پیروی کند ضروری به‌نظر می‌رسد.

۲. مواد شنیداری. مواد شنیداری نابینایان نیاز به وسایل بازبایی خاص دارد. برای مبادله آسان مواد در یک کشور لازم است که تمام سازمانها شکلی یکسان انتخاب کنند. هم‌اکنون کاست‌هایی با داشتن دو یا چهار تراک^۱ مورد استفاده قرار می‌گیرد. بهتر است یکی از این دو به‌عنوان بهترین انتخاب شود. باید توجه داشت که این انتخاب بستگی به شرایط خاص استفاده کننده دارد، زیرا هر دو شکل دارای مزایا و معایبی خاص خود هستند. ایالات متحده چهار تراک را برای تولیدات غیرتجاری خود انتخاب کرده است. انگلستان برای بعضی از فعالیت‌های خود شش تراک و برای بعضی دیگر دو تراک را برگزیده است. در بیشتر کشورهای اسکانندیناوی از دو تراک استفاده می‌شود. فنلاند برای تولیدات تفریحی فرد از شش تراک و برای ادبیات از دو تراک استفاده می‌کند.

باید اذعان کرد که روش کنونی نه تنها راحت‌ترین و ارزانترین شیوه برای امانت مواد و مبادله اطلاعات نیست، بلکه بسیار گران و مشکل است. برای رفع این مشکل توصیه می‌شود که از نخستین مرحله، همه شکلها یکسان انتخاب شوند. انتخاب یکسان شکلها امر مبادله را بسیار آسان می‌کند.

فهرست‌نویسی

فهرست‌نویسی برای کتابخانه، استفاده کننده، و مرکزی که با آن مشارکت می‌کنیم امری ضروری به‌حساب می‌آید. روشی که برای فهرست‌نویسی انتخاب می‌شود بستگی به منابع موجود در داخل کتابخانه دارد. برای این‌کار، خواه از سیاهه ساده‌ای استفاده شود یا از برنامه‌ای

کامپیوتری، ضرورت دارد که از ابتدا فهرست‌نویسی مجموعه، هماهنگ با سایر کتابخانه‌هایی باشد که برنامه اشتراک منابع با آنها انجام می‌گیرد.

کتابشناسی ملی باید در برگزیده فرمت‌های خاص مواد نیز باشد. وظیفه سیستم کتابخانه‌ای در هر کشور فراهم‌آوری مواد مورد لزوم استفاده‌کننده عادی و گروه‌های خاص با احتیاجات ویژه است. متأسفانه فقط در چند کشور این فلسفه پذیرفته شده است و برای این‌کار نیز دلایل متعدّد وجود دارد که مهمترین آنها فقدان دانایی و آگاهی است و این وظیفه ماست که در تغییر وضعیت موجود تا حد امکان کوشا باشیم.

فهرستگان مشترک

یکی دیگر از منابعی که وجود آن در کشور برای دانستن نظام امانت بین‌کتابخانه‌ی موقّ ضروری به نظر می‌رسد و فهرستگان مواد است. از طریق فهرستگان می‌توان محل نگهداری شکل‌های مخصوص را در مجموعه‌های مختلف مشخص کرد. تهیه فهرستگان اساسی‌ترین اقدام برای دادن امکانات بهتر در جهت دسترسی به اطلاعات به شمار می‌آید.

هماهنگ کردن تولیدات

هنگامی که چندین تولیدکننده شکل‌های مخصوص مواد در یک کشور فعالیت می‌کنند، نیاز به هماهنگی میان آنها افزایش می‌یابد. و زمانی که نیاز به داشتن شکل‌های یکسان مواد بیشتر می‌شود، به همان نسبت نیاز به یکدستی و هماهنگی بیشتر میان آنها پدید می‌آید، و باید اطمینان حاصل کرد که موادی که در اختیار استفاده‌کنندگان قرار می‌گیرد کم و بیش یکسان تهیه شده است و لزومی به آشنا کردن استفاده‌کننده با استانداردهای مختلف وجود ندارد. با توجه به تجربیات به‌دست آمده کتابهایی که بدین طریق تهیه می‌شود به خوبی مطابق با نیازهای متقاضی است. آنچه باید از آن حمایت شود راهنمای تهیه یکسان مواد، اعم از بریل و گویا با مشارکت تولیدکنندگان و استفاده‌کنندگان به منظور اطمینان از استفاده بهتر از منابع است. یکی دیگر از شیوه‌های استفاده بهتر از منابع موجود، پرهیز از دوباره‌کاری و تهیه مجدد مواد است. مبادله سیاهه کارهای در دست اقدام یکی از راه‌های آسان برای جلوگیری از دوباره‌کاری است. به تدریج که تولیدات افزایش می‌یابد و پراکندگی بیشتر می‌شود وجود یک ثبت مشترک در کتابخانه ملی می‌تواند راه حل مناسبی برای مسئله باشد.

قانون حق مؤلف

قانون حق مؤلف عبارت است از محفوظ داشتن حق مؤلف، و برای کتابداران و سایر اشاعه دهندگان اطلاعات و دستداران ادبیات این حفاظت مهم و طبیعی به‌شمار می‌آید. متأسفانه این حق در بسیاری موارد با دسترسی آزاد به اطلاعات برای نابینایان تضاد پیدا کرده و به‌صورت مانعی بروز می‌کند که باید بر آن فائق آمد.

قانون حق مؤلف از کشوری به کشور دیگر متفاوت است و تا زمانی که حجم تولیدات اندک باشد چندان توجهی به آن نمی‌شود، به خصوص تا زمانی که بریل به‌عنوان ماده اصلی به حساب آید. وقتی که تولید مواد افزایش یابد و تهیه مواد شنیداری به‌صورت چشمگیری رو به فزونی گذارد، مانند موقعیتی که هم‌اکنون در کشورهای اسکانندیناوی وجود دارد، مسئله را می‌توان به دو طریق حل کرد: یکی به وسیله موافقت‌های رسمی و دیگری تدوین قوانین. در هر صورت احتمال اینکه نویسنده از حق‌التألیف منتفع نگردد و پاداشی عایدش نشود، خصوصاً در مورد تولید شکل‌های خاص مواد وجود دارد.

حامیان حق مؤلف این حق را در مورد تولیدات شکل‌های خاص قبول ندارند و برای تولید و توزیع کنندگان این‌گونه شکل‌ها مسئله دو جنبه اقتصادی و بنیانی پیدا کرده است و حامیان این حق قادرند نابینایان را از دسترسی به اطلاعات مطمئن محروم کنند. در این‌جا این قانون با قوانین حقوق بشر که می‌گوید تمام افراد حق دارند آزادانه در زندگی فرهنگی جامعه به‌منظور لذت بردن از هنرها و مشارکت در پیشرفتهای علمی سهم باشند و منتفع گردند، تضاد پیدا می‌کند. تنها در صورتی می‌توان بر این مانع فائق آمد که به وسیله قوانین، حق استفاده از منابع بدون اجازه از مؤلف به افراد داده شود. بعضی کشورها در تصویب چنین قوانینی به موفقیت نایل آمده‌اند، کشور دانمارک یکی از آنهاست. اینکه چگونه موازنه‌ای میان قانون حق مؤلف و نیازهای جمعیت نابینا برقرار شود، تجدید نظری در قانون حق مؤلف دانمارک در حال انجام است و بیشتر کمیته‌های حق مؤلف پیشنهاد می‌کنند که مجوزهای اجباری باید کنار گذاشته شود. پیش‌بینی اینکه چه پیش خواهد آمد بسیار زود است، ولی مبارزه برای اطمینان از اینکه نابینایان به اطلاعات دسترسی پیداکنند باید ادامه یابد.

امانت بین‌المللی

به همان اندازه که اشتراک در سطح ملی با اهمیت تلقی می‌شود در سطوح بین‌المللی نیز حائز اهمیت است و در واقع کار اصلی بخش نابینایان کتابخانه‌ها را تشکیل داده و تصویر روشنی از اشتراک بین‌المللی اطلاعات و دانش را نمایان می‌سازد.

یکی از اهداف مهم بخش نابینایان در کتابخانه‌ها تأمین تسهیلاتی برای امانت بین‌المللی شکل‌های مخصوص مواد مورد استفاده^۱ این گروه است. یکی از پروژه‌های انجام شده برای نیل به این هدف انتشار راهنمای بین‌المللی کتابخانه‌های نابینایان است.^۱ این راهنما حاوی اطلاعات لازم در مورد مجموعه، اندازه، و محل قرار گرفتن کتابخانه‌هاست. قسمت اعظم امانت بین‌المللی متمرکز بر شکل مخصوص مواد به زبانهای اصلی و بیشتر از همه به انگلیسی است.

این نکته مهم را باید به خاطر داشت که تمام افراد دارای معلولیت در بینایی را نمی‌توان در یک گروه طبقه‌بندی کرد. هر کدام از این افراد دارای احتیاجات و تفکرات خاص خود بوده و در استفاده از کتابخانه به‌عنوان یک کاربر، خدماتی که انتظار دارند بستگی به سلیقه، پیشینه فرهنگی و اعتقاداتشان دارد. به‌طور کلی یک سلسله نیازهای اساسی وجود دارد که برای تمام نابینایان در کشورهای در حال رشد عمومیّت دارد.

اولین مسئله مربوط به مواد خواندنی می‌شود که در این‌مورد تفاوت آشکاری میان کشورهای در حال توسعه و کشورهای پیشرفته وجود دارد، میانگین سن نابینایان در کشورهای در حال رشد به‌طور بارزی پایین‌تر از میانگین سن این قبیل افراد در کشورهای صنعتی است. در کشورهای در حال توسعه بیشتر نابینایی‌ها ناشی از دلایل ژنتیکی و ارثی است، در حالی که در کشورهای صنعتی بیشتر علل اکتسابی دارد. افرادی که در بزرگسالی بینایی خود را از دست می‌دهند تا حدودی از مهارت‌های خواندن بهره‌مندند و آنهایی که با ضایعاتی در بینایی متولد می‌شوند باید مهارت‌های خواندن را مانند افراد نابینا کسب کنند.

بهره‌مندی از مهارت‌های خواندن بدون دستیابی مستقیم به مواد خواندنی چاپی اعم از بریل و چاپ درشت بسیار مشکل است و کودکان نابینا باید آموزش را با بریل و کودکان دارای ضعف بینایی بایستی با چاپ درشت شروع کنند. این بدان معنا نیست که آموزش‌های دیداری شیوه‌های مناسبی برای یادگیری نیستند، بلکه باید به این نکته توجه داشت که کسب مهارت‌های خواندن از طریق گوش در بزرگسالی نیز امکان‌پذیر است و باید این قبیل مهارتها بعد از دستیابی به توانایی‌های خواندن از طریق مواد چاپی حاصل شود، تا نابینایان دچار سردرگمی نشوند.

با قبول این واقعیت که یادگیری بریل در جوانی بسیار آسانتر است، درصد خوانندگان بریل در کشورهای در حال رشد باید بسیار بیشتر از کشورهای پیشرفته باشد، و این مسئله‌ای روشن است که آموزش بریل به افرادنقاط دورافتاده بسیار دشوار است. برای این منظور باید از

۱. قابل ذکر است که نگارنده با استفاده از پرسشنامه‌های مخصوص، راهنمای کتابخانه‌های نابینایان در ایران را تهیه و برای درج در این راهنمای بین‌المللی ارسال کرده است.

خودآموزهای بریل که در کشور انگلستان پیشرفت زیادی کرده است استفاده شود. برای اینکه نابینایان بتوانند حداقل با زبان اول خود باسواد شوند، باید سعی در تهیه مواد به خط بریل و چاپ درشت به زبانهای بومی آنها کرد. خوشبختانه کدهای بریل برای بیشتر زبانهای محلی منطقه آسیا تهیه شده است.

سنتاً تولیدات بریل وقت‌گیر و بسیارگران است. با استفاده از کامپیوترهای پیشرفته و تکنولوژیهای جدید این تولیدات سریعتر و ارزانتر قابل دستیابی خواهد بود. دسترسی به مواد خواندنی برای نابینایان باسواد خود مسئله‌ای است که در این مورد نیز وضعیت در کشورهای در حال رشد و پیشرفته متفاوت است، در کشورهای پیشرفته اکثر مواد خواندنی به وسیله پست برای نابینایان ارسال می‌گردد، به جز چند کشور که کتابها، مجلات، مانند آن را در کتابخانه‌های محلی توزیع می‌کنند، این امکان یا در کشورهای در حال رشد وجود ندارد یا در سطحی بسیار نازل صورت می‌گیرد. در مورد این سؤال که چه موادی باید به وسیله کتابخانه‌ها در اختیار نابینایان قرار گیرد، بدون تردید کتابهای گویا، بریل و کتابهای با حروف درشت مناسب است که باید به همان صورتی که کتابهای چاپی در اختیار سایر افراد قرار می‌گیرند قابل دستیابی باشند. افراد بینا اطلاعات را بیشتر به وسیله حس بینایی از محیط اطراف کسب می‌کنند، این نوع اطلاعات به راحتی برای نابینایان قابل استفاده نیست. به عنوان نمونه روزنامه‌ها و مواد تبلیغاتی را می‌توان نام برد.

روزنامه‌ها و مجلات موادی هستند که دستیابی به اطلاعات از طریق آنها برای نابینایان بسیار مشکل است. در یک وضعیت مطلوب ناشران باید در قبال تهیه روزنامه‌ها و مجلات در شکل‌های قابل استفاده برای نابینایان مسئول باشند. متأسفانه هنوز ما در وضعیتی مطلوب زندگی نمی‌کنیم. حرکت به سوی وضعیتی مطلوب به آن معناست که بتوانیم نیازهای فوری خود را در کوتاه مدت برآورده سازیم. اجرای برنامه‌های رادیویی مخصوص و تهیه نوار از روزنامه‌ها و مجلات می‌تواند دسترسی به اطلاعات را برای این گروه آسانتر سازد. دسترسی به روزنامه‌های یومیه به شکل گویا و بریل در کشور سوئد وجود دارد، که البته به دلیل هزینه زیاد آن در بسیاری کشورها این کار عملی نیست. برای تأمین نیازهای اطلاعاتی مهاجران در کشورهای پیشرفته، شروع به تهیه کتابهای گویا به زبانهای گوناگون کرده‌اند، در اینجا مشارکت نزدیک میان کشورهای در حال رشد و کشورهای پیشرفته ضروری به نظر می‌رسد. در خاتمه تأکید بر فلسفه دسترسی جهانی به انتشارات ضروری است، و این مسئله در زمینه دسترسی به شکل‌های خاص مواد دارای اهمیت بیشتری است تا در حوزه مواد چاپی. هیچ‌کس قادر نیست به تنهایی نیازهای اطلاعاتی نابینایان را برآورده سازد، و نهایتاً همکاری و هماهنگی ملی و بین‌المللی در این امر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

مآخذ

- Cylke, frakkurt. Access to information for blind and physically handicapped persons: Recent developments. In Bowker annual of library and book trade Information, 1987. 32ed. Edited by filomena simora, New York: R. R. Bowker, 1990. P. 23-102.
- Dale, Brown. Serving disabled People in public libraries. Public livraries, V.23, spring 1990: 8-10. International interlending of materials in alternate formats: Planning and excuting a world project. bruce E M assis director of library service, JG cassette library, New York k.u. S.A
- Jackson, K. 1976. standards for library services to the blind and physically handicapped. DIKTA 1(3) 409.
- Library of congress. Nation Library service for the blind and physically handicapped. that all my read. Washington: 1983. 517 p.
- Library service for special user. Wisconsin library bulletin, V. 78, winter 1983: 162-174.
- Lott, Barbara. Library service for the blind and physically handicapped. Chicago: American library association, 1988.
- National Accrediting council for Agencies serving the blind and visually handicapped. 12-88. Standards for producation of reading materials for the blind and visually impaired. New York.
- News, quartely. free. Library of congress. National library service for the blind and physically handicapped, washington, DC
- Sloan, L. 1990. Recommended aids for the Partially sighted. New York: National society for the prevention of blindness